

Таким чином, правове виховання у вітчизняній філософсько-правовій думці починається з культури Київської Русі і на кожному історичному етапі вдосконалюється, конкретизується, відповідає вимогам свого часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данильян, О. Г. Основи організації та управління правовим вихованням / О. Г. Данильян // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. — Х. : Право, 2010. — Вип. 4. — С. 3–13.
2. Дзьобань, О. П. Правове виховання як засіб правової соціалізації: філософсько-правові аспекти / О. П. Дзьобань, Є. М. Мануйлов // Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб. / від. ред. В. Я. Тацій. — Х. : Нац. юрид. акад. України, 2009. — Вип. 100. — С. 407–416.
3. Калиновський, Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність : монографія / Ю. Ю. Калиновський. — Х. : Право, 2008. — 288 с.
4. Клімова, Г. П. Історичні традиції правового виховання в Україні / Г. П. Клімова // Правове виховання в сучасній Україні : монографія / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін. — Х. : Право, 2010. — С. 232–251.
5. Криштак, І. В. Роль школи у правовому вихованні старшокласників у другій половині ХХ століття / І. В. Криштак // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. — Х. : Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. — 2006. — № 12. — С. 84–87.
6. Кутиркін, А. Шляхи розвитку теорії та практики правового виховання населення України / А. Кутиркін // Право України. — 2008. — № 3. — С. 122–125.
7. Мануйлов, Є. М. Правове виховання студентів в умовах сучасного ВНЗ / Є. М. Мануйлов // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. — Х. : Право, 2010. — Вип. 5. — С. 244–246.

Ю. Ю. Калиновський, доктор філософських наук, професор

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ЯК МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Становлення правової держави та правового суспільства в Україні відбувається достатньо повільно, що пов'язано з багатьма соціально-економічними, політичними, адміністративно-управлінськими та духовними чинниками. Визначаючись термінологічно, зазначимо, що правове суспільство – це така спільнота людей, які поважають право, дотримуються права, оскільки внутрішньо поділяють його цінність і значущість. Суб'єкти такої спільноти також здатні відстоювати права і свободи в індивідуальній та колективній формі.

На думку С. Максимова, поняття «правове суспільство» краще, ніж поняття «правова держава», передає зміст англійської дефініції «rule of law» (правління або «верховенство права»), що як принцип конституційного ладу означає пріоритет права над політичною владою, рівність усіх (у тому числі влади) перед законом і судом, а також дотримання фундаментальних (або природних) прав людини [1, с. 83].

З нашої точки зору, розвиток правового суспільства в Україні буде динамічним лише в тому разі, якщо свої зусилля об'єднають держава, створивши систему правового виховання, та громадські організації і рухи, що орієнтуються у своїй діяльності на захист прав людини, пропаганду правових цінностей. В сучасному українському суспільстві мають місце значні деформації правосвідомості та правової культури громадян, найпоширенішими з яких є правовий нігілізм і правовий інфантилізм. Саме тому системна правовиховна діяльність державних органів, освітніх закладів, правоохоронних структур об'єктивно сприятиме формуванню правового суспільства, створюючи інституційно-управлінське підґрунтя цьому процесу.

Розглядаючи правове виховання як механізм формування правового суспільства, слід визначитись з поняттям «механізм управління».

Так, О. Коротич підкреслює, що механізми управління – це певне знаряддя для здійснення цілеспрямованих перетворень, сукупність способів, методів, важелів, через які суб'єкт управління впливає на об'єкт управління для досягнення певної мети. Кожний конкретний механізм управління – це насамперед сукупність взаємопов'язаних методів управління, через використання яких здійснюється практичний вплив держави на суспільну життєдіяльність людей для забезпечення досягнення конкретної мети, що сприятиме розвитку країни в обраному стратегічному напрямку із додержанням низки визначальних принципів [2, с. 246].

У контексті наведеного правове виховання – це цілеспрямована діяльність держави, громадських організацій, окремих громадян щодо передання юридичного досвіду, систематичний вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування відповідних позитивних уявлень, поглядів, ціннісних орієнтацій, настанов, що забезпечують додержання, виконання та використання юридичних норм. Вочевидь правове виховання – це обопільна діяльність як державних органів, так і громадських організацій, що здійснюють просвітницьку, представницьку, організуючу та інші функції у суспільстві.

Комплексний механізм державного управління (правовиховним процесом зокрема) може складатися з таких видів механізмів: економічного (механізми державного управління банківською, грошово-валютною, інвестиційною, інноваційною, кредитною, податковою, страховою діяльністю тощо); мотиваційного (сукупність командно-адміністративних та соціально-економічних стимулів, що спонукають державних службовців до високоефективної роботи);

організаційного (об'єкти, суб'єкти державного управління, їх цілі, завдання, функції, методи управління та організаційні структури, а також результати їх функціонування); політичного (механізми формування економічної, соціальної, фінансової, промислової політики тощо); правового (нормативно-правове забезпечення: закони і постанови Верховної Ради України, укази Президента, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, а також методичні рекомендації та інструкції тощо) [3].

Практично всі перелічені елементи комплексного механізму державного управління можуть бути використані у створенні та функціонуванні системи правового виховання в Україні.

У той же час діяльність такої системи буде недостатньо ефективною без залучення інститутів громадянського суспільства, активної життєвої позиції українських громадян. Правове виховання і самовиховання прямо пов'язані з правовою активністю, під якою фахівці розуміють позитивну, ініціативну, корисну для суспільства і схвалювану державою діяльність людини у правовій сфері, що виступає вищою формою правомірної поведінки. Категорія «правова активність», як правило, вводиться для позначення діяльності громадян, громадських об'єднань у сфері правового регулювання на відміну від діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування [4, с. 736].

Взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства у процесі правового виховання повинна здійснюватися на ціннісній основі, яка має виконувати роль світоглядного підґрунтя комунікативних інтеракцій між владою і громадськими організаціями. З цього приводу М. Цимбалюк зазначає: «...щодо ціннісно-комунікативного аспекту здійснення ідеї правового суспільства, то у цьому сенсі основним завданням є консолідація останнього на базі автономізації правосвідомості, взаємовизнання прав і свобод фізичних та юридичних осіб, а також встановлення чіткого правопорядку, що узгоджувався б з такими загальнолюдськими цінностями, як свобода, відповідальність, рівність та справедливість» [5, с. 167].

Як стверджує А. Токарська, динаміка сучасного суспільства все більшою мірою конститується як комунікативна самоорганізація, в контексті якої перманентно набуває ваги права комунікація. Концептуальний фундамент останньої визначається конкретно-історичними формами узгодження «літери закону» з тим його «духом», що визріває в інтерактивному середовищі суспільного буття. Необхідним моментом самоорганізації правового суспільства є зростання показників комунікативності останнього, оскільки при цьому збільшуватиметься ступінь взаємодії та взаємозалежності його підсистем і елементів, а отже, взаємообмеження свободи їхньої поведінки чи динаміки призводитиме до зростання коефіцієнта їх взаємоупорядкування. Розширення комунікативних можливостей суспільства посилює міру взаємозалежності

ті комуніканти і відповідно послаблює необхідність та звужує сферу координації їхньої суспільної поведінки з боку державно-адміністративних структур [6, с. 14].

Отже, необхідною умовою реалізації демократичної моделі правового виховання в нашій країні є ефективна, прозора, багатоканальна комунікація у трикутнику «громадянин – суспільство – влада». Система правового виховання не може насаджуватися штучно, без урахування ментальних, соціально-економічних, духовних чинників українського соціуму. В демократичному суспільстві застосування певних механізмів правового виховання передбачає здійснення експертних оцінювань та громадського обговорення.

Система правового виховання у демократичному розумінні не повинна бути ригідним утворенням, – вона має орієнтуватися на потреби суспільства, мати у своєму арсеналі різноманітні форми і засоби. Метою правового виховання мусить стати формування «людини правової», яка у свою чергу є фундатором правового суспільства. Саме громадянин, що дотримується правових норм, здатен стати запорукою поступального розвитку демократичної, правової держави та правового суспільства.

У свою чергу правове виховання має бути спрямоване на фіксацію у свідомості людини таких настанов, які є своєрідними орієнтирами у повсякденному житті і світоглядно-ціннісним підґрунтям розвитку правового суспільства:

- повага до закону та законності, ставлення до них як до вищих соціальних цінностей, без яких неможливо реалізувати себе цивілізованим шляхом, захистити власні права і свободи;
- наявність правомірних цілей, планів, намірів у житті, діяльності, вчинках та несприйняття всього протиправного;
- потреба, бажання, навички поводитися правомірно, керуючись стійкими правовими мотивами;
- наявність непохитного імунітету до криміногенних спокус;
- прагнення допомогти правоохоронним органам у розкритті злочину, сприяти реалізації принципу невідворотності покарання;
- намагання утримати інших громадян від правопорушень і спонукання їх до правомірної поведінки;
- посильна участь у підтриманні правопорядку на роботі, за місцем навчання або проживання [7, с. 40].

На жаль, у сучасних умовах розвитку України відбуваються підмінювання цінностей антицінностями, міфологізація та девальвація правових цінностей. На думку В. Малахова, міфологізація правових цінностей виникає з прийняття таких посилок:

- нерозрізнення низки сенсів, що асоціюються зі словом «цінність», тобто відволікання від його концептуальності;

– з культивуваці певного, виділеного із сукупності суспільних цінностей набору цінностей;

– з визнання того, що природа цінностей є однаковою для будь-яких цінностей;

– з нерозривного зв'язку правових цінностей з предметами потреб [8, с. 181].

Означений дослідник наголошує на тому, що ціннісне буття пішло в минуле, оскільки все тепер має тільки значення засобів, навіть граничні людські стани – безпека, захищеність, свобода, справедливість, гармонія відносин тощо. Відновлення ціннісного стану людини і суспільства можливе тільки через повернення до релігійного ставлення до світу, що швидше за все тепер уже неможливо [8, с. 186].

У цьому контексті вважаємо, що система правового виховання буде більш дієвою у поєднанні з релігійним та моральним вихованням. У свою чергу О. Богініч зазначає, що відхід людства від моделей поведінки, які закріплені у релігійних нормах, призвів до серйозних негативних наслідків як у матеріальній, так і духовній сфері. Пропаганда з екранів телевізорів насильства, аморальності призводить до духовної смерті, втрати сенсу життя, і навпаки, наприклад, виконання десяти біблійних заповідей дає людині духовні орієнтири, скеровує її на реалізацію своєї місії на Землі [9, с. 24].

Таким чином, система правового виховання не повинна бути відділеною від релігійного і морального виховання на рівні як державних програм, дошкільного, шкільного та вузівського навчання, так і діяльності громадських організацій. На наш погляд, саме громадські організації та правозахисні рухи повинні відігравати значну роль у морально-правовому вихованні населення, оскільки заходи тільки з боку держави можуть мати формальний, неефективний характер.

У свою чергу правовиховна діяльність громадських організацій може здійснюватися шляхом реалізації просвітницьких програм серед населення та чиновників; організації колективних акцій протестного або підтримуючого характеру щодо дій влади; висунення пропозицій, спрямованих на поліпшення чинного законодавства; популяризації міжнародного досвіду з актуальних правових питань тощо.

Аби організації «третього сектору» були ефективними суб'єктами правового виховання, є необхідним сприятливе законодавче середовище для розвитку громадянського суспільства, яке передбачає: прості процедури реєстрації організацій громадянського суспільства; податкові стимули для діяльності організацій громадянського суспільства та їх підтримання з боку індивідуальних і корпоративних донорів; правові можливості забезпечити існування організації через її господарську діяльність; прозорі процедури державної фінансової підтримки громадських організацій; правові гарантії вільного доступу організацій громадянського суспільства до надання соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів; процедури залучення організацій громадянського суспільства до формування та реалізації державної політики.

Таким чином, правове виховання є одним з необхідних механізмів розвитку правового суспільства в Україні. Звичайно, правове виховання не є універсальною панацеєю у процесі подолання деформацій правової культури українського соціуму, але його розвиток в нашій країні значно посприяв би популяризації правових норм та цінностей, зразків правомірної поведінки тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максимов, С. І. Про концепт «правове суспільство» / С. І. Максимов // Право України. – 2010. – № 7. – С. 82–88.
2. Коротич, О. Б. Методологічні засади державного управління регіональним розвитком / О. Б. Коротич // Теорія та практика державного управління. – Х. : Магістр, 2005. – Вип. 3 (12). – 248 с.
3. Федорчак, О. В. Класифікація механізмів державного управління / О. В. Федорчак // Демократичне врядування. – 2008. – № 1. – Електронне наукове фахове видання. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/O_Fedorchak.pdf.
4. Куціпак, О. В. Правове життя та правова активність: співвідношення понять / О. В. Куціпак // Держава і право. – 2010. – Вип. 47. – С. 734–738.
5. Цимбалюк, М. Формування та реалізація ідеї правового суспільства у процесі розвитку інститутів народовладдя / М. Цимбалюк // Право України. – 2011. – № 7. – С. 161–168.
6. Токарська, А. С. Правова комунікація в контексті посткласичного праворозуміння : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.12 «Філософія права» / А. С. Токарська. – К., 2008. – 36 с.
7. Подберезський, М. Педагогічні аспекти правової соціалізації особистості / М. Подберезський // Новий колегіум. – 2001. – № 1–2. – С. 40–44.
8. Малахов, В. Міф про правові цінності / В. Малахов // Право України. – 2011. – № 8. – С. 180–186.
9. Богініч, О. Л. Релігійні норми в системі нормативного регулювання суспільних відносин / О. Л. Богініч // Держава і право. – 2010. – Вип. 47. – С. 21–26.

О. К. Бурова, доктор філософських наук, професор

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ЮРИСТА ЯК ЕСТЕТИЧНЕ ЗАВДАННЯ

Проблеми розвитку освіти в Україні пов'язані із завданням формування інтелектуальної еліти сучасного типу. На перший погляд це можливо завдяки посиленню ваги таких чинників постіндустріального суспільства, як інформація і знання. Але максимального виграшу і суспільство, і особистість досягнуть у разі активізації джерела продукування знань – розумової здатності молоді. Це стосується і шкільної освіти, і освіти у ВНЗ. Перш за все треба